

Projiciranje nacionalnog kontinuiteta: Grgur Ninski iz perspektive povjesničara Grge Novaka

Sažetak:

Ovaj rad fokusiran je na analizu članka hrvatskog povjesničara i arheologa Grge Novaka „Grgur Ninski“ objavljenog 1929. godine u časopisu *Nova Evropa*. Naime, Novak je ovaj članak napisao tri godine nakon proslave tisućite godišnjice osnutka Hrvatskog Kraljevstva, a u jeku stalnih talijanskih presizanja na jadransku obalu. Kako iz Beograda nisu dovoljno marili za jadransko pitanje, hrvatski intelektualci stvar su uzeli u vlastite ruke. Novak je ovim radom nastojao dokazati kontinuitet hrvatskog prava na Dalmaciju još od vremena Grgura Ninskog. Usporedbom Novakova pristupa s raznim teorijskim okvirima, ustanovili smo da je autor (nesvjesno) usvojio i širio perenijalističku koncepciju nacije u nastojanju da njezinu starinu i kontinuitet povuče sve do ranoga srednjeg vijeka. Jer smatralo se, onaj koji je dulje na određenom prostoru, na njega ima veće pravo. U ovom se rad posebna pozornost posvećuje i mitologizaciji ninskog biskupa u kontekstu stvaranja nacionalne historiografije. Ipak, iako je Novakova interpretacija u određenim dijelovima bila nedosljedna i manjkava, čitatelj u obzir mora uzeti okolnosti u kojima je on živio i radio – neizvjesnu političku situaciju u kojoj je bez obzira na sve izazove trebalo stvarati historiografiju. Bilo kako bilo, Novak je u povijesnoj znanosti ostavio neizbrisiv trag koji generacije poslije slijede i preispituju.

Ključne riječi: Grga Novak, Grgur Ninski, nacionalizam, nacionalistička historiografija, nacionalni kontinuitet, mit u povijesti

Historiografija 19. stoljeća, a u mnogim zemljama dobrim dijelom i historiografija prve polovice 20. stoljeća, temeljila se na tradicionalnoj političkoj historiji kao subdisciplini. Povjesničari toga vremena bili su angažirani na pisanju nacionalne povijesti. Takvo nešto bilo je od iznimne važnosti za svaku državu i naciju jer se samo tako u okolnostima 19. stoljeća mogla afirmirati i pronaći svoje mjesto među drugima.¹ Zato Stefan Berger nimalo ne griješi kada kaže da su onovremeni povjesničari služili naciji.² Sve to skupa ne bi bilo toliko problematično da se temama nije pristupalo s već jasno postavljenim ciljem. Nacionalna povijest morala je biti slavna, trebalo je dokazati da trenutna nacija ima uporište još u ranom srednjem vijeku pa su koncept „nacionalne države“, koji se, po mišljenju većine povjesničara, tiče tek kraja 18., odnosno 19. stoljeća, projicirali u davnu prošlost.

Prema Benedictu Andersonu nacija je zamišljena politička zajednica – zamišljena jer pripadnici jedne nacije nikada neće upoznati sve ili makar većinu pripadnika vlastite nacije, no usprkos tome svi osjećaju određeno zajedništvo.³ Anthony D. Smith ističe da jednu naciju čine i obično stanovništvo – građanstvo – i oni koji vladaju – elite – te da je ona okvir ne samo političkog, nego i društvenog razvoja.⁴ Pitanje je u kojem se trenutku nacije i nacionalni osjećaji uopće javljaju. Anderson je pokušao objasniti pozadinu toga procesa.⁵ Po njemu, nacionalizam se javio u trenutku kada su mase prestale vjerovati u „božansko poslanje vladara“, zbog čega možemo reći da su te prve nacionalne zajednice zapravo preuzele ulogu dinastije.⁶ Ipak, nacionalne su se države mogle u punini ostvariti tek kada su propali veliki imperijalni sustavi, što se konačno dogodilo svršetkom Prvoga svjetskog rata.⁷ Hrvatska raspadom Austro-Ugarske nije postala samostalna nacionalna država, već se našla u Kraljevini SHS, višenacionalnoj zajednici južnoslavenskih naroda.

Iako se činilo da su Rimskim ugovorima iz 1924. konačno riješeni sporovi između Kraljevine Italije i Kraljevine SHS i da će budući odnosi biti korektni, nije bilo tako. Italija je i dalje oštro pretendirala na istočnojadransku obalu, no Beograd na to nije obraćao pretjeranu pozornost. U takvim su se okolnostima osjećali pozvanima reagirati intelektualci, dakako oni hrvatske nacionalnosti. Među njima bio je i Grga Novak (1888 – 1978), istaknuti hr-

¹ Neven Budak, *Prva stoljeća Hrvatske* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994), 106.

² Stefan Berger, *Historiografija, nacionalizam i identitet: komparativne i transnacionalne perspektive*, prev. i prir. Michael Antolović (Zagreb: Srednja Europa, 2024), 5.

³ Benedict Anderson, *Nacija: zamišljena zajednica. Razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*, prev. Nata Čengiđ i Nataša Pavlović (Zagreb: Školska knjiga, 1990), 17.

⁴ Anthony D. Smith, *Nacionalizam i modernizam. Kritički pregled suvremenih teorija nacija i nacionalizama*, prev. Mirjana Paić Jurinić (Zagreb: Biblioteka Politička misao, 2007), 20.

⁵ Isto, 174.

⁶ Anderson, *Nacija: zamišljena zajednica*, 29–30.

⁷ Isto, 103.

vatski povjesničar. Osim što je bio stručnjak za povijest, isticao se u još dva bliska polja – arheologiji i geografiji. Tijekom profesionalne karijere često se bavio poviješću Dalmacije i Jadrana u cjelini.⁸ U svjetlu opće euforije koja je vladala zbog proslave tisućgodišnjice Hrvatskog Kraljevstva, ali i postavljanja Meštrovićeva kipa Grguru Ninskom na splitskom Peristilu 1929., Grga Novak, tada redoviti profesor povijesti staroga vijeka na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, u časopisu *Nova Evropa* iste je godine objavio članak o ninskom biskupu.⁹ Okolnosti su stvorile povoljnu atmosferu da se implicitno progovori o talijanskim presizanjima koja traju od davnina. Da bi takvo nešto mogao tvrditi, Novak je morao posegnuti i za mitom o Grguru Ninskom.

Hrvatski medievist Neven Budak tvrdi da je „mit u povijesti bio i jedno od glavnih oružja u borbi za ujedinjenje grupe.”¹⁰ Do stvaranja mita, tvrdi Budak, dolazi kada povjesničar kritičkoj analizi izvora ne pristupi savjesno ili namjerno previdi i preinači neke činjenice. Takvo nešto za sobom vuče dugoročne posljedice jer mase, s pravom, vjeruju da su zaključci povjesničara autentični pa to i dalje reproduciraju, zbog čega u konačnici ostaju nejasne granice između povijesne stvarnosti i mita, onoga što je izmišljeno. Prema Bergeru, posao povjesničara zapravo bi trebao biti razbijanje mitova.¹¹ Ipak, mit o Grguru Ninskom nije nešto što je nastalo s Grgom Novakom.

Grgur Ninski u javnosti je bio nepoznanica sve do 17. stoljeća kada je povjesničar Ferdinando Ughelli otkrio *Historiu Salonitanu Maior* u kojoj je pronašao spomen o crkvenim saborima 925. i 928. godine. Već u idućem stoljeću talijanski povjesničar Daniele Farlati mit je definirao kao pokušaj Slavena-Hrvata da zaštite „slavensko bogoslužje i glagoljicu” od dalmatinskih biskupa koji su, dakako, bili romanski orijentirani. Narativ je dobio novu razinu sredinom 19. stoljeća kada se u Dalmaciji izgrađuje hrvatska nacionalna svijest, čemu se konstantno opiru autonomaši. Dio pripadnika te stranke nije nijekao svoje slavensko podrijetlo, ali su držali da se zbog stoljetne mletačke uprave na njega nadogradila talijanska kultura koju ne treba zanemariti. Talijani su svim silama pokušali iskoristiti priliku. Zbog toga su se u Dalmaciji i općenito u Hrvatskoj sve glasnije počele isticati paralele s 10. stoljećem – tadašnja borba za slavenski jezik u bogoslužju povezuje se s borbom za hrvatski jezik i hrvatsku orijentaciju, dok su talijanska presizanja na obalu preslika romanskog svojatanja dalmatinskih i hrvatskih biskupija. Bilo je prijeko potrebno naći čvrste veze sa što daljom prošlosti, odnosno pomoću historiografije dokazati pravo na suverenitet. Na koncu, u okviru 1929. javila se i treća vizija Grgura Ninskog kao preteče jugoslavenske povijesti. Zagovornici ove teorije smatrali su da je on čuvao narodnu svijest, štiteći narodni (slavenski, a ne hrvatski) jezik.¹²

⁸ Jakov Sirotković, „Život i djelo Grga Novaka,” u *Grga Novak 1888.-1978.*, ur. Vladimir Stipetić (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1979), 11–14.

⁹ Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*, 105.

¹⁰ Isto, 107.

¹¹ Berger, *Historiografija, nacionalizam i identitet* 1–5.

¹² Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*, 116–124.

Malo po malo stvorena je slika o Grguru Ninskom, koja je više mitološka negoli zasnovana na povijesnim vrelima. Štoviše, temeljem izvora o njemu bi se moglo napisati jako malo, kako Budak navodi: „dvije – tri rečenice”.¹³ Grga Novak napisao je punih pet stranica teksta, a u njegovom pristupu vidimo da zagovara dva od tri spomenuta narativa. Teza od koje Novak polazi je da je Grgur Ninski bio „simbolom borbe Hrvata za slovenski jezik u službi božjoj (...) prvoborac hrvatske kulture protiv dalmatinskih Romana”¹⁴ te borac „za samostalnu Hrvatsku Crkvu”.¹⁵ Iz navedenoga uočavamo da jugoslavenske razine nema. Čini se da ga je na ovakvu poziciju navela situacija njegova doba, zato što su Rapalskim ugovorom iz 1920. dijelovi Dalmacije pripali Italiji koja se tu nije htjela zaustaviti.

Na ovaj slučaj možemo primijeniti teoriju perenijalizma kojom se u svojoj knjizi, uspoređujući je s modernističkim poimanjem nacije, posebno pozabavio Anthony D. Smith. Perenijalisti drže da je nacija „drevan fenomen”, spontano nastao, nešto što postoji oduvijek i zauvijek. No modernisti se s tim nikako ne bi složili jer oni smatraju da je koncept nacije moderna tvorba, nešto što su ljudi svjesno stvorili i da ona nema uporišta u povijesti.¹⁶ Dok perenijalisti smatraju da nacije spontano stvaraju mase, modernisti smatraju da su one stvorene strateškim zalaganjem društvene elite koja je taj novi koncept iskoristila u svrhu kontrole mase.¹⁷ Bitno je dokazati tu „starinu” nacije i uspostaviti kontinuitet barem do ranoga srednjeg vijeka, a ponekad i do antike. Što je nacija imala duži kontinuitet, to ju se smatralo vrjednijom.¹⁸ Na hrvatskom primjeru u tu bi perspektivu svakako spadala teorija da su Hrvati na ovim prostorima „od stoljeća sedmog” u kontinuitetu. Iz pročitano g članka može se zaključiti da je Grga Novak definitivno pristajao uz tu teoriju. Nije eksplicitno spomenuto stoljeće sedmo ili osmo, ali da se iščitati stav da su „Hrvati” na samom početku 9. stoljeća formirana etnička skupina sa svim karakteristikama etnije. Bili su nastanjeni na određenom prostoru – teritoriju hrvatske države. Imali su i vlastitu povijest, pa Novak ukratko sažima sve ono što se zbivalo od 800. godine. Govorili su istim, slavenskim/hrvatskim jezikom, ispovijedali kršćansku vjeru, imali definirane običaje i zakone po kojima su se vladali. Sve navedeno dokazivo je u Novakovu tekstu pa ćemo ih prikazati redom.

Kada govorimo o nacionalističkoj historiografiji u cjelini, obrasci povjesničara koji je pišu uglavnom su zajednički, barem što se tiče Europe. Iako je tekst pisan 1929. godine, po tonu ga možemo svrstati u tradicionalnu, romantičarsku historiografiju. Njoj je bio cilj dokazati starost nacije, odnosno nacionalni kontinuitet, a to je u Novakovom tekstu razvidno u idućem citatu: „Zakopano devet stoljeća u jednom rukopisu Barberinske Biblioteke u Rimu, postalo je ime Grgura Ninskoga, u doba stvaranja hrvatske historiografije,

¹³ Isto, 105.

¹⁴ Grga Novak, „Grgur Ninski,” *Nova Evropa* 20/1–2 (1929), 9.

¹⁵ Isto, 15.

¹⁶ Smith, *Nacionalizam i modernizam*, 22.

¹⁷ Isto, 23.

¹⁸ Berger, *Historiografija, nacionalizam i identitet*, 5–6.

simbolom borbe Hrvata za slovenski jezik u službi božjoj.”¹⁹ Cilj je povjesničara bio dokazati da je postojala slična državna tvorevina i slična nacionalna borba u davnoj prošlosti, u ovom slučaju u ranome srednjem vijeku. Spekulirati s antikom bilo je ipak nemoguće. No Hrvatima je početkom 10. stoljeća netko drugi narušio sklad i idilu. Kako bi razjasnio što se točno zbilo, Novak slika povijesni kontekst te nastoji objasniti „tko je prije došao” na taj teritorij. Taj je kriterij vrlo važan jer onaj koji je prvi zavladao određenim teritorijem na njega ima pravo.²⁰ Pritom Novak nije u potpunosti vjerodostojan i otvoren.

Nakon Aachenskog mira 812. godine, Split, Trogir, Dubrovnik i Kotor, uz otoke Rab, Cres i Osor pripali su Bizantskom Carstvu, a samim time i Carigradskoj patrijaršiji. Jedina opstala biskupija u tadašnjoj Hrvatskoj bila je Ninska, a Novak više puta navodi kako „Teritorij Ninske Biskupije poklapao se sa teritorijem Hrvatske Države.”²¹ Hrvatskom teritoriju pripadao je i Solin oko kojega će se kasnije voditi glavni spor. Zbog poboljšavanja odnosa između Hrvatske i Bizanta ninski biskup Teodozije 887. godine postao je i splitski biskup. Upravo je njemu sinula ideja obnove nekadašnje Solinske metropolije. No, Novak mu to ne daje za pravo jer iz pisma pape Lava VI., koji je poručio dalmatinskim biskupima da se trebaju širiti po okolnom prostoru, a ne samo biti zatvoreni u svoje „bedeme”, zaključuje da splitski biskup, kao i ostali dalmatinski, na hrvatskom teritoriju nisu imali jurisdikciju. Iako je ideja zapravo primarno bila Teodozijeva, Grgur, njegov nasljednik, usvojio ju je kao svoju. Novak ga opravdava i navodi: „Stvarno, on je bio pravi nasljednik solinskih metropolita: u njegovoj se je biskupiji, i u državi njegova vladara čije su se granice poklapale sa granicama njegove biskupije, nalazio stari Solin.”²² Dakle, prvo je problematično to što Novak Grguru pripisuje ideju koja nije izvorno njegova, a drugo to što Novak ne izriče potpunu istinu. Zapravo su dalmatinski biskupi težili da „vrata svojim biskupijama stare teritorije, koje su one u prošla vremena, prije osnivanja Hrvatske Crkve, imale.”²³ Ako zagovaramo tezu da teritorij pripada onome tko je prije došao, onda bismo joj trebali biti u potpunosti dosljedni. U tom slučaju istina je da bi jurisdikciju nad Solinom trebali imati dalmatinski biskupi, a ne hrvatski biskup jer je hrvatska vlast došla kasnije. Iako Novak tu činjenicu nije prikrrio, u ostatku teksta potpuno je zanemaruje, za njega je sasvim irelevantna jer on u tim dalmatinskim biskupima vidi nešto podlo, zlo. Dalmatinskim su biskupima „pred očima bliještali stari posjedi, vlast nad većim teritorijem i veći prihodi.”²⁴ Koristi se gradacijom kako bi situaciju dodatno naglasio i probudio emocije pa navodi kako je njihov cilj bio iznad svega srušiti „hrvatsku Ninsku Biskupiju.”²⁵ Biskupija i

¹⁹ Novak, „Grgur Ninski,” 9.

²⁰ Monika Baar, *Historians and Nationalism: East – Central Europe in the Nineteenth Century* (New York: Oxford University Press, 2010), 66.

²¹ Novak, „Grgur Ninski,” 10.

²² Novak, „Grgur Ninski,” 11.

²³ Isto, 11.

²⁴ Isto, 12.

²⁵ Isto, 12.

Crkva nešto su sveto, a moramo imati na umu da su u tom povijesnom kontekstu biskupija i država gotovo izjednačene. Novak želi reći kako im je krajnji cilj bio srušiti hrvatsku državu.

Uz ovo se usko veže i pitanje odnosa prema Drugome. Monika Baar smatra da „nacije definiraju i tko im ne pripada”.²⁶ Pritom je u pravu jer nacionalnoj, odnosno nacionalističkoj historiografiji nije dovoljna samo predodžba „nas”, nego i „njih”, koji se od „nas” primarno razlikuju jezikom i vjerom.²⁷ Nacionalnoj, kao i nacionalističkoj historiografiji jako je važno detektirati i vlastite posebnosti i prednosti.²⁸ Na sve Druge iz perspektive „nas” gleda kao na divljake, nasilnike i uvijek im se pridaje negativan prizvuk.²⁹ S druge strane, i oni na nas gledaju kao mi na njih. Tako je za dalmatinske biskupe i Romane slavenski barbarski jezik, dok naspram Grgura-pravednika, stoje oni koji imaju samo „materijalne interese”.³⁰ Novak često ističe kontraste između dviju strana, naglašava različitosti, argumentira zašto dolazi do sukoba, pri čemu je očita pristranost prema hrvatskoj strani. „Oni”, pohlepni i arogantni dalmatinski biskupi pod direktnim utjecajem Romana, ti su koji od pamtivijeka žele kontrolirati istočnojadransku obalu. No naspram njih stoji jedna svijetla točka – personifikacija Hrvatske: Grgur Ninski. On je bio jedini koji je hrabro „istupio odlučno protivu presizanja Latina, braneći svom snagom pravo hrvatske države na vlastitu Crkvu.”³¹ Na ovaj aspekt savršeno nasjeda paradigma viktimizacije nacionalne povijesti.

Berger navodi da u nacionalističkoj historiografiji uvijek postoji neka figura koja je vlastitu naciju pokušala zaštititi od Drugih, no koliko god su njezine težnje bile plemenite, tragično je svršila.³² U ovom slučaju to je svakako Grgur Ninski. Treba imati na umu da kada Novak piše o ninskom biskupu ne piše samo o njemu kao osobi. On kroz njegov lik i djelo progovara o tadašnjoj hrvatskoj situaciji. Pišući o njemu, govori o Hrvatskoj, stoga je viktimizacija njega viktimizacija hrvatske povijesti i Hrvata u cjelini. Grgur se silno trudio da obrani od presizanja hrvatsku biskupiju, a samim time i hrvatsku državu, no njegova je borba na kraju postala „uzaludna” pa čak i „nemoguća”.³³ Na drugom saboru kada je Ninska bila ukinuta, Grguru su bile ponuđene tri biskupije: „skradinska, sisačka ili duvanjska”.³⁴ Tim mu se postupkom izruguju, ali ga i ponižavaju.³⁵ Prijete i izopćenjem ako se postupi mimo odluka. Ne

²⁶ Baar, *Historians and Nationalism: East – Central Europe in the Nineteenth Century*, 256.

²⁷ Anderson, *Nacija: zamišljena zajednica*, 25.

²⁸ Smith, *Nacionalizam i modernizam*, 44.

²⁹ Berger, *Historiografija, nacionalizam i identitet*, 11.

³⁰ Novak, „Grgur Ninski,” 12–13.

³¹ Novak, „Grgur Ninski,” 13.

³² Berger, *Historiografija, nacionalizam i identitet*, 9.

³³ Novak, „Grgur Ninski,” 13.

³⁴ Isto, 14.

³⁵ Nada Klaić, „Kako i kada postaje ‘Metodova doktrina’ kulturno dobro Hrvata,” *Croatia Christiana periodica* 17/10 (1986), 31.

samo da su neprijatelji bili protiv njega, nego i prijatelji, oni koji su ga ranije podržavali – poput kralja Tomislava. Novak iznosi teoriju da ga je Tomislav u početku pomagao, no za drugi je sabor „papa pridobio Tomislava”, kako točno – ne zna se. Neprijatelji su od njega otrgnuli najmoćnijeg i najvjernijeg prijatelja. Novak kao da ukazuje da je Tomislav okrenuo leđa Hrvatskoj, no ne krivi ga previše, već ga opravdava stavom da je to morao učiniti za viši cilj – da očuva državu. U tome je paradoks. Autor članak zaključuje sljedećim citatom: „Ovako se razvijala i ovako je svršila ova velika borba Grgura Ninskoga za Hrvatsku Crkvu. I u tome je njegovo historijsko značenje, njegova veličina.”³⁶ Hrvatska je Crkva zauvijek nestala, borba je bila „žilava i ustrajna”, no zato što je od svijeta bio napušten „podlegao je jačim i spretnijim protivnicima.”³⁷ Možemo zaključiti da je Grgur prikazan gotovo kao svetački lik. Vodi se iskrenim i moralnim idejama, štiti svoju Crkvu i državu od tuđinaca, spreman je žrtvovati sebe za više ciljeve, ostaje napušten i o njemu se više ne zna ništa.

Novak svojim člankom želi oživjeti sjećanje na hrvatsku državu koja je nekada davno postojala kao samostalna. Zbog raznih povijesnih nedaća, tj. strane vlasti koja se punih deset stoljeća izmjenjivala, i sjećanja su izbljedita. Zato su pristaše narodnog preporoda isticali da oni „bude” nacionalnu svijest. Ona, po njima, ne nastaje u 19. stoljeću jer je postojala i bitno ranije, tada se samo ponovno osvijestila. Takvo što navodi i Novak jer piše da je kult Grgura Ninskog ponovno oživio „kada se ono pred nekoliko decenija razmahala kod nas borba za glagoljicu i slovenski jezik u Crkvi.”³⁸ Dakle, on povlači vezu između daleke prošlosti i sadašnjosti. „Sada” kada se opet pojavljuju neke borbe slične onima koje je u 10. stoljeću vodio Grgur Ninski, sjećanje na njega se obnavlja. Novak to zapravo stavlja na jednu višu razinu, odnosno u politički okvir, čime razjašnjava prethodno rečeno: „Kako se u isto to vrijeme vodila na cijeloj liniji i borba između Hrvata i Talijana u Dalmaciji, postao je on i simbolom borbe protiv Romana.”³⁹ Povlači snažnu paralelu jer su Romani Hrvatima, bez obzira na razliku od devet stoljeća, ostali glavni neprijatelji. Ne samo u kontekstu kasnog 19. stoljeća, nego i u kontekstu 1929. godine kada su upravljali dijelom Dalmacije. Dakle, stare su borbe aktualne i u sadašnjosti, kao da se s vremena na vrijeme ciklički ponavljaju. Problematično je to što Novak zanemaruje diskontinuitete, a oni su u povijesti bili bitno brojniji nego kontinuiteti. Ratovi i promjene granica, pošasti i bolesti – sve je to mijenjalo situaciju, zbog čega je apsurdno i nemoguće povući takvu paralelu kakvu Novak povlači. No nacionalnoj, odnosno nacionalističkoj je historiografiji to svojstveno. U konačnici, Novak naciju pokušava prikazati jedinstvenom, posebnom, drugačijom od drugih. Prema njegovom shvaćanju, hrvatski je prostor uvijek bio na razmeđu, podijeljen između interesnih sfera velikih sila, na taj prostor pretendiraju i istok i zapad, i Rim i Carigrad, a mali su se Hrvati znali s tim nositi i sa svima komunicirati.

³⁶ Novak, „Grgur Ninski,” 14.

³⁷ Isto, 15.

³⁸ Novak, „Grgur Ninski,” 9.

³⁹ Isto, 9.

Nadalje, u tekstu se stalno ističu bliski odnosi papinske stolice s hrvatskim kraljem i biskupom. Štoviše, sve je to potkrijepljeno citatima, isječcima iz pisama, a čini se da se to radi kako bi čitatelj stekao dojam važnosti i veličine „Hrvatskog Kraljevstva“. Novak navodi kako se papa „našao u velikoj nepriključici, jer je i Grgur zacijelo iznosio jake argumente; osim toga, možda je i kralj Tomislav podupro Grgura od svoje strane.”⁴⁰ Nasuprot Novakovim riječima, u izvorima čak ni nema potvrde da je Grgur bio u Rimu, a nekmoli da je razgovarao s Papom. „Nema sumnje da je Grgur sporazumno radio s Tomislavom, i da je Tomislav sa svoje strane kod pape pomogao Grgurovom protestu protiv zaključaka Splitskog Sabora iz 924.”⁴¹ Stavljajući Tomislava uz bok Grguru Ninskom, Novak samo želi naglasiti njegovu važnost, ali ni za to ne postoji potvrda u izvorima. Često koristeći riječ „možda”, Novak čitatelju s jedne strane neizravno odaje nesigurnost u napisano. To potvrđuje Budakovu tezu da se o Grguru sa sigurnošću, temeljem izvora, može napisati tek par rečenica. Sve više od toga puke su spekulacije. S druge pak strane, Novak uporabom riječi „zacijelo”, „nema sumnje”, nastoji također ostaviti i dojam sigurnosti, iako su rezultat spekulacija.

Ipak, nije dovoljno uzeti u obzir rad jednoga čovjeka i temeljem toga tvrditi da je hrvatska historiografija početkom 20. stoljeća još uvijek njegovala mitove nastale u 19. stoljeću. Zato smo analizirali i radove povjesničara umjetnosti i konzervatora Ljube Karamana i teologa i povjesničara Kerubina Šegvića koji su 1929., odnosno 1930. također raspravljali o ninskom biskupu. Zanimljivo, obojica su bila bitno kritičnija prema Grguru Ninskom i cijelom narativu koji se vrtio oko njega i splitskih sabora, neovisno o tome što Karaman nije u bitnome propitao ono što se tada smatralo činjenicama. On ne sumnja u vjerodostojnost sabora, postojanje Tomislava i Grgura Ninskog, ali uočava neke finese koje su mu sporne. Tako napominje da mu se čini da „do polaska Grgura i splitskog nadbiskupa u Rim nije došlo.”⁴² Razjasnio je i epizodu u kojoj su Grguru Ninskom bile ponuđene tri biskupije, što tumači kao „očitu primjesu sarkazma... da Grgur Ninski pridrži sebi čitav teritorij tih triju biskupija: ‘To će biti, veli se, na propast njegovu i tih biskupija, jer neće narod zbog veličine teritorija i teškoća putovanja imati dovoljno duhovne službe.’”⁴³ Ne opovrgava tvrdnju da je odluka na kraju pala na Skradin, no kaže da se ne zna je li Grgur Ninski zaista preuzeo tu funkciju.⁴⁴ Ono što je jasnije kritizirao jest slavensko-glagoljaška komponenta u mitu o Grguru Ninskom. Tako navodi: „Naši historičari, a pogotovo naša publicistika, pod dojmom savremenih nacionalnih borba i težnja, stvorili su od ninskog biskupa u prvom redu vatrene glagoljaše i odvažnog i nepopustljivog branioca staroslavenske službe u crkvi. (...) izrečen je također već mnogo puta preveć strogi sud o politici hrvatskih kraljeva, koji da su Grgura prepustili herojskoj osamljenosti u bor-

⁴⁰ Isto, 13.

⁴¹ Isto, 14.

⁴² Igor Karaman, *O Grguru Ninskomu i Meštrovićevu spomeniku u Splitu* (Split: Hrvatsko starinarско društvo Bihać, 1929), 12.

⁴³ Isto, 12.

⁴⁴ Isto, 13.

bi s premoćnom latinskom crkvom.⁴⁵ Sumnja i u to da je staroslavenski bio predmet rasprave jer su svi do tad pronađeni natpisi iz ranoga srednjeg vijeka, osim Bašćanske ploče, pisani na latinskom, što po Karamanu „očito govori za upotrebu latinskog jezika u bogoslužju tih crkava“.⁴⁶ On smatra da cilj sabora nije bio uklanjanje „slovenske riječi. (...) već uspostava crkvenog primata. (...) kako je to bilo u davno doba prije doseobe Hrvata.“⁴⁷ Po njemu je netočna i „tvrdnja većine naših historičara, da je stav pape Ivana X. u ovom pitanju plod zlobnih informacija i uticaja latinskih biskupa iz Dalmacije.“⁴⁸ Međutim, zaključuje u duhu 1929. da je Grgur bio „predstavnik onoga otpora našega naroda na jadranskim obalama, koji nas je, kroz razne borbe i peripetije, poraze i pobjede, u starije doba srednjega vijeka, očuvao od asimilacije sa ostatcima romanskog gradskog življa u posjedu visoke civilizacije i kulture.“⁴⁹ Iako Karaman dovodi u pitanje bitne aspekte mita o Grguru (staroslavensko bogoslužje) i svjestan je da se na Grgura projiciraju suvremene nacionalne težnje, ni on se ne uspijeva odmaknuti od Grgura kao određenog simbola.

Kerubin Šegvić u svojoj je kritici puno izravniji. Naime, Šegvić je otvorio pitanje samih izvora. Tako navodi: „Nema nigdje spomena, da bi se bio držao u Splitu kakov sabor ili sinod za Pape Ivana X. za hrvatskog kralja Tomislava i za nadbiskupa splitskoga Ivana II.“⁵⁰ Pritom ističe i da „Pontifikat Ivana X. nije ostao u povijesti nepoznat. (...) Samo ovaj navodni sabor splitski ostao je nepoznat svakomu. (...) nego i našem Tomi Splićaninu, koji znade za Tomislava, znade za nadbiskupa Ivana II. (...) ali ne zna za kakav sabor držan u njihovo doba.“⁵¹ On čak smatra da je Grgur Ninski živio sredinom 11. stoljeća kada je splitski nadbiskup bio Ivan III. jer je to pronašao u izvorima.⁵² Sumnja i da se nešto novoga može saznati jer arhiva Ninske biskupije nema.⁵³ Navodi i da se ne može sa sigurnošću znati kad je bila ukinuta Ninska biskupija. S obzirom na to da je ponovno bila uspostavljena 1075., smatra da je nemoguće da je bila ukinuta 928. jer bi to značilo da nije postojala gotovo 150 godina. Zato pretpostavlja da i ako je bila donesena odluka o ukinuću 928., papa je na koncu nije sankcionirao.⁵⁴ Pritom je bitno napomenuti da današnja historiografija ne podržava Šegvićeve tvrdnje ni oko splitskih sabora, niti razdoblja u kojem je Grgur navodno živio.

Novak ni kasnije u svojim radovima *Prošlost Dalmacije* (1944) i *Povijest Splita* (1957–1965) nije napustio teze koje je postavio u članku 1929. I dalje

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Isto, 13–14.

⁴⁷ Isto, 15.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Karaman, *O Grguru Ninskomu i Meštrovićeve spomeniku u Splitu*, 23.

⁵⁰ Kerubin Šegvić, *Borba za hrvatsko bogoslužje i Grgur Ninski ili Šizma u Hrvatskoj i Dalmaciji 1059.-1075* (Zagreb: Tisak nadbiskupske tiskare u Zagrebu, 1930), 20.

⁵¹ Isto, 21.

⁵² Isto, 62.

⁵³ Isto, 64.

⁵⁴ Isto, 100.

govori kako je u Ninu bila biskupija koja se poklapala s hrvatskim teritorijem. Dolaskom pod Hrvatsko Kraljevstvo, a samim time i direktno pod papinu nadležnost, splitski je nadbiskup izgubio veliki teritorij, ali i prihode.⁵⁵ Kako je Tomislav 923. na upravljanje dobio dalmatinske gradove i otoke bilo je logično da Grgur Ninski postane metropolit ne samo hrvatske biskupije, nego i u dalmatinskim gradovima.⁵⁶ No tad je splitski biskup, uz strah da još više ne izgubi na važnosti, osjetio i priliku za osvetu. Usprkos borbi sabor 925. odbacio je slavensko bogoslužje, a glagoljaškom je svećenstvu bilo zabranjeno ređenje i promicanje u više crkvene redove.⁵⁷ Ninski je biskup postao sufragani splitskog nadbiskupa, a usprkos Grgurovom negodovanju i odlasku u Rim papi Ivanu X., Ninska je biskupija bila ukinuta.⁵⁸ Sve isto napisano je i u knjizi *Prošlost Dalmacije. Od najstarijih vremena do Kandijskog rata*.⁵⁹

Da zaključimo, iako je historiografija o Grguru Ninskom sa sigurnošću znala vrlo malo, povjesničari su dali mašti na volju i stvorili brojne interpretacije koje su naišle na odjek u javnom prostoru. Novak nesvjesno koristi perenijalističku teoriju nacije i nacionalizma pa je u tekstu vidljivo da vjeruje da nacija postoji od ranog srednjeg vijeka. U svom pisanju nije uvijek sasvim objektivan jer dalmatinskim biskupima, koji su imali jurisdikciju nad Solinom i prije nego je postojala Ninska biskupija, to ne daje za pravo. Kao da je zaslijepljen velikom svetačkom, pa čak i mučeničkom ulogom Grgura Ninskoga koji je među svim akterima događanja 925. i 928. navodno bio jedini u pravu.⁶⁰ Nada Klaić kasnije je odbacila pretpostavku da je na saboru 925. godine Grgur uopće bio prisutan.⁶¹ Za bolje razumijevanje teksta bilo je ključno shvatiti da Novak, kada govori o ninskom biskupu, ne govori samo o njemu kao osobi, već u prenesenom značenju i o Hrvatskoj i Hrvatima te tako viktimizira hrvatsku povijest. Bilo je jednako bitno pozabaviti se pitanjem starosti i viktimizacije, kao i pitanjem kontinuiteta koje je u biti nemoguće uspostaviti te naglasiti jedinstvenost nacije, odnosno njezinih tobožnjih protagonista. Osim što je Grga Novak neke podatke jednostavno izmislio (ili preuzeo od svojih prethodnika koji su ih također izmislili), problematično je i to što je šira slika iznošena kao sigurna, iako ju je, zbog nedostatka izvora, nemoguće iznijeti. Novakova tvrdnja da je Grgur bio borac za slavenski jezik u službi Božjoj potpuna je neistina. Osim što je Ljubo Karaman u to sumnjao još 1929, Nada Klaić kasnije je to i dokazala.⁶² No trebamo uzeti u obzir da je tekst plod 1929.

⁵⁵ Grga Novak, *Povijest Splita. Od prethistorijskih vremena do definitivnog gubitka pune autonomije 1420. godine* (Split: Čakavski sabor, 1978), 49.

⁵⁶ Isto, 50.

⁵⁷ Isto, 51–53.

⁵⁸ Novak, *Povijest Splita. Od prethistorijskih vremena do definitivnog gubitka pune autonomije 1420.*, 54.

⁵⁹ Za više informacija konzultirati: Grga Novak, *Prošlost Dalmacije. Od najstarijih vremena do Kandijskog rata* (Split: Marjan tisak, 2004).

⁶⁰ Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*, 108.

⁶¹ Klaić, „Kako i kada postaje ‘Metodova doktrina’ kulturno dobro Hrvata,“ 29.

⁶² Isto, 33.

godine i onovremenih zbivanja, ali i da je nastao u Hrvatskoj, u trenutku kada se moderna historiografija tek razvijala. Osim toga, na Novaka je utjecala i politička situacija u zemlji, zbog čega je ovaj tekst imao i svojevrсну ulogu stvaranja političkog narativa, poticanja Beograda da osvijesti jadransku orijentaciju Kraljevine SHS, nasuprot talijanskim presizanjima. Uostalom, bez obzira na odmak od gotovo stotinu godina, svjedoci smo da je historiografija i danas često ne samo pod velikim utjecajem politike, nego i nacionalnih shvaćanja. Time se nikako ne umanjuju zasluge Grge Novaka i njegovog iznimnog intelektualnog i znanstvenog doprinosa u mnogim poljima, ali se potiče preispitivanje rada povjesničara.

Bibliografija

Izvori

Karaman, Ljubo. *O Grguru Ninskomu i Meštrovićeve spomeniku u Splitu*. Split: Hrvatsko starinarsko društvo Bihać, 1929.

Novak, Grga. „Grgur Ninski.“ *Nova Evropa* 20/1–2 (1929): 9–15.

_____. *Povijest Splita. Od prethistorijskih vremena do definitivnog gubitka pune autonomije 1420. godine*, sv. 1. Split: Čakavski sabor, 1978.

_____. *Prošlost Dalmacije. Od najstarijih vremena do Kandijskoga rata*. Split: Marjan tisak, 2004.

Šegvić, Kerubin. *Borba za hrvatsko bogoslužje i Grgur Ninski ili Šizma u Hrvatskoj i Dalmaciji 1059.-1075*. Zagreb: Tisak nadbiskupske tiskare u Zagrebu, 1930.

Literatura

Anderson, Benedict. *Nacija: zamišljena zajednica. Razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*. Prevele Nata Čengiđ i Nataša Pavlović. Zagreb: Školska knjiga, 1990.

Baar, Monika. *Historians and Nationalism: East – Central Europe in the Nineteenth Century*. New York: Oxford University Press: 2010.

Berger, Stefan. *Historiografija, nacionalizam i identitet: komparativne i transnacionalne perspektive*. Priredio i preveo Michael Antolović. Zagreb: Srednja Europa 2024.

Budak, Neven. *Prva stoljeća Hrvatske*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994. https://www.hercegbosna.org/STARO/download-hr/Budak_prva_stoljeca.pdf

Klaić, Nada. „Kako i kada postaje ‘Metodova doktrina’ kulturno dobro Hrvata.“ *Croatia Christiana periodica* 17/10 (1986): 17 – 39.

Sirotković, Jakov. „Život i djelo Grge Novaka.“ U *Grga Novak 1888.-1978.*, ur. Vladimir Stipečić. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1979: 11–16.

Smith, Antony D. *Nacionalizam i modernizam. Kritički pregled suvremenih teorija nacija i nacionalizama*. Prevela Mirjana Paić Jurinić. Zagreb: Biblioteka Politička misao, 2003.

Presenting National Continuity: Gregory of Nin in the Works of Historian Grga Novak

Abstract:

This paper focuses on the analysis of the article “Grgur Ninski” by Croatian historian and archaeologist Grga Novak, published in 1929 in the journal *Nova Evropa*. Novak wrote this article three years after the celebration of the thousandth anniversary of the Croatian Kingdom, at a time of constant Italian territorial ambitions along the Adriatic coast. Since the government in Belgrade showed little interest in the Adriatic question, Croatian intellectuals took matters into their own hands. Through this work, Novak sought to prove the continuity of Croatia’s historical right to Dalmatia dating back to the time of Gregory of Nin. By comparing Novak’s approach with various theoretical frameworks, it was established that the author (unconsciously) adopted and promoted a perennialist concept of the nation, aiming to trace its origins and continuity back to the early Middle Ages—based on the idea that whoever occupied a territory longer had a stronger claim to it. The paper also pays special attention to the mythologization of the Bishop of Nin within the process of forming a national historiography. Although Novak’s interpretation was, in some parts, inconsistent and flawed, it must be understood in light of the political uncertainty of his time, when historiography had to be developed despite many challenges. Nevertheless, Novak left an indelible mark on historical science—one that later generations continue to follow and critically reassess.

Keywords: Grga Novak, Gregory of Nin, nationalism, nationalistic historiography, national continuity, myth in history

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 20 2025.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XX, broj 20, 2025.

Glavna i odgovorna urednica
Marija Bišćan

Zamjenik glavne urednice
Ruben Prstec

Uredništvo
Filip Bačurin
Marija Bišćan
Adrian Filčić
Nera Kapustić
Karlo Košir
Ivan Moškato
Marko Perišić
Ruben Prstec
Matija Pudić

Urednici pripravnici
Tita Mikulaš
Benjamin Pintarec

Redakcija
Filip Bačurin
Marija Bišćan
Adrian Filčić
Nera Kapustić
Karlo Košir
Tita Mikulaš
Ivan Moškato
Marko Perišić
Benjamin Pintarec
Ruben Prstec
Matija Pudić

Tajnik Uredništva
Marko Perišić

Recenzenti
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Arijana Kolak Bošnjak
dr. sc. Inga Vilogorac Brčić
dr. sc. Neven Budak
dr. sc. Mihovil Dabo
dr. sc. Vinko Korotaj Drača

dr. sc. Stipe Grgas
dr. sc. Branimir Janković
dr. sc. Maja Katušić
Dea Marić
dr. sc. Lidija Nikočević
dr. sc. Ana Rajković Pejić
dr. sc. Filip Šimetin Šegvić
dr. sc. Luka Špoljarić
dr. sc. Peter Štih
dr. sc. Nikola Tomašegović
dr. sc. Hrvoje Tutek
dr. sc. Nada Zečević
Andrija Živković

Lektura za hrvatski jezik
Antonia Buti
Nikolina Fajt
Grgur Gržetić
Lorenia Jantolek
Nera Kapustić
Mihaela Pokrivač
Martina Prosen

Lektura za engleski jezik
Marko Perišić
Ruben Prstec
Matija Pudić

Oblikovanje
FF Press

Izdavač
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Tisak
d. o. o. Studio moderna

Naklada
Tiskano u 75 primjeraka.

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove i mišljenja autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa finansijski je omogućeno:

sredstvima koja je ustupio Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

sredstvima dobivenim na Natječaju za studentske programe Studentskog zbora Sveučilišta u Zagrebu

Redakcija časopisa Pro tempore im iskreno zahvaljuje na finansijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva

Odsjek za povijest

(za: Uredništvo Pro tempore)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

Kontakt

casopis.protempore@gmail.com

Web-stranica

<https://protempore.ffzg.unizg.hr/>